

یکصد سال ترجمه و تفسیر فارسی قرآن کریم

معرفی ترجمه‌ها و تفاسیر فارسی معاصر

رسول معتمدی

مقدمه

آغاز ترجمه قرآن کریم و سیر آن

۱- ترجمه چند آیه:

آنچه مسلم است طبق روایات تاریخی، قسمتهایی از قرآن در نامه‌های پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و سلم به سران ممالک مختلف از جمله ایران و روم و حبشه و مصر وجود داشته است که توسط سفیران پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم یا مترجمین موجود در دربار آنان، ترجمه شده است.^۱ همچنین بنا به نقل همه مورخین، جعفر بن ابی طالب در دربار نجاشی، پادشاه حبشه، قسمتی یا تمام سوره مریم را تلاوت نموده است که توسط خود وی یا مترجم دربار نجاشی، ترجمه شده است.^۲

و نیز وجود افراد غیر عرب در بین اصحاب پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم خود عامل ترجمه قرآن و مفاهیم اسلام برای همزبانهای آنها بوده است مانند سلمان فارسی، صهیب رومی، بلال حبشی، یهودیان عبری زبان و ...

۲- ترجمه قرآن به زبان فارسی

گذشته از ترجمه چند آیه که به مناسبت‌های یاد شده ترجمه می‌شد، اولین ترجمه قرآن را - که برای استفاده مسلمانان غیر عرب ترجمه شده باشد - ترجمه فارسی ذکر کرده‌اند.

مآخذ و منابع چندی آغاز ترجمه قرآن کریم به زبان فارسی را به صحابی بزرگ پیامبر، سلمان فارسی (متوفای ۳۵ یا ۳۶) نسبت داده‌اند.^۳

اما طبق آنچه که از همین منابع و مآخذ به دست می‌آید «سلمان» همه قرآن را ترجمه ننموده است بلکه سوره حمد یا حد اکثر قسمتهای دیگری از قرآن را ترجمه کرده است.

همچنین یکی از محققان غربی به نام دکتر ج. د. پیرسن مدعی شده است که: «ترجمه ای فارسی از قرآن در زمان خلفای راشدین به دست سلمان فارسی انجام گرفت. نیز گفته است که «قرآن کریم در ۱۲۷ هجری به زبان بربری و در سال ۲۷۰ هجری به زبان سندی ترجمه شده است. ولی هیچ یک از اینها باقی نمانده است.»^۴

۳- ترجمه 'تفسیر طبری

در قرون اولیه اسلام از آنجا که اقوال و فتاوی در جایز بودن ترجمه یکسان نبود، کسی را یارای ترجمه قرآن نبود؛ تا اینکه بالأخره در زمان سلطنت منصور بن نوح سامانی (۳۵۰ تا ۳۵۶ هـ.ق) او به خود جرأت داد و از علما در خواست کرد که برای ترجمه قرآن فکری نمایند. در مقدمه این کتاب چنین آمده است:

«واین کتاب تفسیر بزرگ است از روایت محمد بن جریر الطبری رحمه الله علیه، ترجمه کرده به زبان پارسی ... واین کتاب را بیاوردند از بغداد؛ چهل مصحف بود. این کتاب نبشته به زبان تازی و به اسنادهای دراز بود؛ و بیاوردند سوی امیر سید مظفر ابو صالح منصور بن نوح بن نصر بن احمد بن اسمعیل رحمه الله علیه اجمین. پس دشخوار آمد بروی خواندن این کتاب و چنان خواست که مر این را ترجمه کند به زبان پارسی.

پس علماء ما وراء النهر را گرد کرد و این از ایشان فتوی کرد که روا باشد که ما این کتاب را به زبان پارسی گردانیم؟ گفتند: روا باشد خواندن و نبستن تفسیر قرآن به پارسی مر آن کس را که او تازی نداند از قول خدای عزوجل که گفت: «وما ارسلنا من رسول إلا بلسان قومه...»^۴ ابراهیم: ۲

پس از آنکه جواز ترجمه صادر شد، وی از علما خواست تا تفسیر^۵ طبری^۶ را ترجمه نمایند. همچنانکه در مقدمه چنین آمده است: این ترجمه در قرن حاضر توسط شاعر معروف حبیب یغمایی در هفت مجلد و در (۲۰۸۲) صفحه تصحیح و به چاپ رسیده است.^۸

۴- سیر ترجمه فارسی

پس از ترجمه تفسیر طبری، ترجمه و تفسیر به فارسی آغاز گردید، در ابتدا معنی لغات را ذیل کلمات متن عربی قرآن می نگاشتند و احياناً تفسیر در حاشیه یا لابلای صفحات قرآن می آمد.^۹

فصل اول

الف: ترجمه های فارسی معاصر قرآن کریم = ۲۲ ترجمه طی بررسیها و تحقیقاتی که بعمل آمد، در قرن معاصر علاوه بر ترجمه هایی که همراه تفاسیر آمده است و ما آنها را نیز ضمن معرفی تفاسیر فارسی معاصر معرفی خواهیم کرد، بسیاری از دانشمندان به

ترجمه قرآن مبادرت ورزیده اند که بر اساس تقدم زمانی عبارتند از:

۱- بصیر الملک: (ترجمه پایبند وزیر نظر مهدی الهی قمشه ای).

۲- مهدی الهی قمشه ای: (ترجمه ای تفسیری و رایج ترین ویر تیراژترین ترجمه معاصر که در واقع همان ترجمه بصیر الملک به اضافه نکات تفسیری است).

۳- ابوالقاسم پاینده: (ترجمه ای پایبند به رعایت صرفاً ترجمه آیات).

۴- محمد کاظم معزی: (ترجمه ای کلمه به کلمه و تحت اللفظی).

۵- شیخ محمود یاسری: (ترجمه ای تفسیری).

۶- عباس مصباح زاده: (ترجمه ای گرفته شده از ترجمه های عهد قاجار و ترجمه ابو الفتح رازی).

۷- حسین عماد زاده: (ترجمه ای تفسیری).

۸- علی نقی فیض الاسلام: (ترجمه ای تفسیری و عالمانه و محققانه).

۹- شیخ رضا سراج: (ترجمه ای تفسیری و عالمانه و محققانه).

۱۰- سید جمال الدین استرآبادی: (ترجمه ای پایبند به رعایت ترجمه آیات و بعضاً توضیح در هلالین).

۱۱- حکمت آل آقا: (ترجمه ای پایبند به ترجمه آیات و برگرفته از ترجمه الهی قمشه ای و ابو الفتح رازی).

۱۲- زین العابدین رهنما: (ترجمه ای همراه با توضیح و تفسیر در پاورقی و مقدمه هر سوره و ترجمه آیات تقریباً دقیق).

۱۳- دکتر اسد الله مصطفوی: (ترجمه ای تفسیری).

**اولین ترجمه قرآن را - که
برای استفاده مسلمانان غیر
عرب ترجمه شده باشد -
ترجمه فارسی ذکر کرده اند.**

۱۴- داریوش شاهین: (ترجمه ای پایبند به رعایت ترجمه آیات و تقریباً دقیق).

۱۵- عبدالمحمد آیتی: (ترجمه ای پایبند به رعایت ترجمه آیات به جز مواردی که در پاورقی یا هلالین آورده است).

۱۶- جلال الدین فارسی: (ترجمه ای پایبند به رعایت ترجمه آیات).

۱۷- محمد باقر بهبودی: (ترجمه ای تفسیر گونه با برداشتی نو و خاص مترجم که مورد انتقاد بسیاری قرار گرفته است).

۱۸- محمد خواجوی: (ترجمه ای برگرفته از ترجمه های قدیم با تکیه بر وجوه قرآن و به ویژه متأثر از ترجمه پاینده بدون پاره ای از لفظهای پاینده).

۱۹- دکتر ابو القاسم امامی: (ترجمه ای به سبک ترجمه های کهن).

۲۰- احمد کاویانپور: (ترجمه ای برگرفته از ترجمه آیات در تفسیر ابو الفتح و تفسیر کشف الحقایق).

۲۱- دکتر سید جلال الدین مجتبیوی با ویراستاری حسین استاد ولی: (ترجمه پایبند به ترجمه آیات و بعضاً توضیح و پاورقی).

۲۲- کاظم پورجوادی: با ویراستاری بهاء الدین خرمشاهی: (ترجمه پایبند به رعایت ترجمه آیات).^{۱۰}

ب: ترجمه های جدید (در حال ترجمه)

در حال حاضر شش ترجمه جدید قرآن در دست نگارش یا طبع می باشد که به اجمال، آنها را معرفی می نمایم.

۱- ترجمه «دارالقرآن الکریم آیه الله العظمی گلپایگانی»^{۱۰}

گروه مترجمان دارالقرآن الکریم، در قم در حال نگارش ترجمه ای جامع از قرآن کریم می باشند که تا کنون حدود یک سوّم قرآن را ترجمه نموده اند و نمونه هایی از آیات ترجمه شده خود را در مجله کیهان اندیشه شماره ۳۹ آورده اند.^{۱۱}

۲- ترجمه نمونه

ترجمه آیات قرآن در تفسیر نمونه، مجدداً بررسی و تصحیح گردیده است^{۱۲} و دفتر مطالعات تاریخ و معارف اسلامی در صدد

چاپ و انتشار آن در یک مجلد می باشد.

۳- ترجمه مرحوم استاد بدیع الزمان فروزانفر

در کتاب «مجموعه اشعار مرحوم بدیع الزمان فروزانفر» آقای عنایت الله مجیدی که کتاب مذکور را به همت خود منتشر نموده اند، نوید تنظیم و نشر ترجمه آن مرحوم را داده اند.

۴- ترجمه آقای خرمشاهی

آقای بهاء الدین خرمشاهی ترجمه ای همراه با حواشی و تعلیقات، در دست ترجمه دارند و نشر نیلوفر و نشر جامی مشترکاً آن را منتشر خواهند کرد؛ و ترجمه و حواشی و تعلیقات همه در یک جلد خواهند بود؛ کاری شبیه ترجمه زین العابدین رهنا به جز آنکه ترجمه رهنا ۴ جلدی بود.

۵- ترجمه آقای روحانی

«سید محمد حسین روحانی» نیز در حال ترجمه قرآن هستند و ظاهراً رو به اتمام است. ایشان در ترجمه سعی بر ترجمه خالص فارسی نموده اند (ولو اینکه دیگر، مردم آن لغات را به کار نبرند و معنای بسیاری را ندانند). به کیهان فرهنگی سال نهم، ش ۷، ص ۵۲، ش ۱۰، ص ۵۱، و سال دهم، ش ۱، ص نامه ها، و مجله بینات شماره ۱، ص ۱۴۳-۱۵۲ مراجعه کنید.

۶- ترجمه محمد مهدی فولادوند: ایشان در سال ۱۳۴۶ شمسی ترجمه ۲۲ سوره کوتاه قرآن را تحت عنوان «گللهای از قرآن» منتشر نمودند که مورد استقبال واقع شد و اینک تمام قرآن با ترجمه ایشان بزودی منتشر خواهد شد.^{۱۳}

ج: ترجمه های قسمتی از قرآن

اکثر کسانی که ترجمه قسمتی از قرآن را به یادگار گذارده اند، قصد اتمام آن را داشته اند ولی موانع مختلفی آنان را از تکمیل آن باز داشته است.

۱- آقای شهرام هدایت

ایشان ۱۰ جزء از قرآن را به صورت جزء به جزء همراه با قرآن بسیار زیبای موزه نگارستان به خط «ارسنجانی» توسط انتشارات صالحی طی سالهای ۱۳۵۸ تا ۱۳۶۱ شمسی منتشر نمود و کار ناتمام مانده است. در گفتگویی که با مدیر انتشارات مذکور داشتم و علت را جویا شدم فرمودند: ایشان پیرمردی بودند و ما دیگر هیچ

اطلاعی از ایشان نداریم!

در خاتمه قرآنی که توسط ناشر مذکور در سال ۱۳۶۱ شمسی با خط آقای خالقی زنجانی و ترجمه مرحوم الهی قمشه ای منتشر شده است، دو صفحه از ترجمه آقای هدایت را به عنوان نمونه، آورده است و به دنبال آن، طی دو صفحه، از ترجمه نامبرده توسط اشخاص مختلف مدح شده است از جمله:

۱- مرحوم علامه طباطبایی: «... حقاً کار بسیار ممتع و مفید و شایسته قدردانی است.»

افراد دیگری نیز قسمتهایی از قرآن را در دوره معاصر به فارسی ترجمه نموده اند که ما فهرست وار آنها را ذکر می کنیم:

۲- آیاتی از قرآن مجید - عنایت الله اف - تهران ۱۳۲۱.

۳- آیاتی از قرآن مجید - فضل الله کمپانی - انتشارات

فروغی ۱۳۴۸.

۴- آیات منتخب - فاضل تونی - انتشارات اقبال ۱۳۵۰.

۵- سورة انعام - سید هاشم رسولی محلاتی - برهان ۱۳۵۱.

۶- آیاتی از قرآن مجید - علی غفوری - تهران ۱۳۵۳.

۷- ترجمه منظوم سورة يس - محمد حسین انوار - تهران ۱۳۵۵.

۸- پاره ای از آیات عالیات قرآن کریم - یوسف پور صفوی -

علمیه اسلامیة، بی تا.

فصل دوم

تفاسیر فارسی معاصر (تفاسیری که در دوره معاصر به فارسی

نگارش شده است.)

الف: تفاسیر تمام قرآن (۳۰ جزء) = ۱۷ تفاسیر

۱- تفاسیر آسان - محمد جواد نجفی - ۲۰ جلد - تهران،

اسلامیه ۱۳۶۲ شمسی (چاپ دوم).

۲- تفاسیر احسن الحدیث^{۱۴} - علی اکبر قرشی - ۱۲ جلد -

تهران، بنیاد بعثت ۱۳۶۶ شمسی.

۳- تفاسیر اثنی عشری، حسین حسینی شاه عبد العظیمی،

۱۴ جلد، چاپ اول، تهران، شرکت طبع

کتاب ۱۳۷۵ - ۱۳۴۰ قمری - چاپ دوم - تهران،

مبقات ۱۳۶۳ شمسی.

۴- اطیب البیان فی تفسیر القرآن، آیه الله سید عبد الحسین

طیب اصفهانی، ۱۲ جلد، تهران، بنیاد فرهنگ

اسلامی ۱۳۹۳ قمری (چاپ دوم).

۵- انوار درخشان در تفسیر قرآن، سید محمد حسینی

همدانی، ۱۸ جلد، تهران، لطفی ۱۳۸۰ قمری، علمیه

قم ۱۴۰۲ قمری.

۶- تابشی از قرآن، سید ابو الفضل علامه برقمی، ۲ جلد،

انتشارات عطایی (ج ۱، رحلی، ۱۳۸۶ قمری) (ج ۲، وزیری،

۱۳۸۷ قمری).

۷- تفسیر جامع، سید ابراهیم بروجردی، ۷ جلد، تهران،

صدر، ۱۳۴۱ شمسی.

۸- حجة التفاسیر و بلاغ الأكسیر، (من لایحضره التفسیر)

معروف به تفسیر بلاغی، تألیف سید عبد الحجت بلاغی، ۱۰ جلد،

چاپخانه حکمت قم، ۱۳۲۵ شمسی.

۹- تفسیر خسروی، شاهزاده علی رضا میرزا خسروانی،

۸ جلد، تهران، اسلامیه، ۱۳۹۰ قمری.

۱۰- روان جاوید، آیه الله میرزا محمد ثقفی تهرانی، ۵ جلد،

تهران، برهان، بی تا.

۱۱- تفسیر شافی، شیخ محمد جعفر دادخواه شیرازی،

۳ جلد، شیراز، چاپخانه نور، ۱۳۲۶ شمسی.

۱۲- تفسیر صفی، حاجی میرزا حسن بن محمد باقر اصفهانی

ملقب به صفی علی شاه نعمت الهی، یک جلد رحلی بزرگ،

انتشارات خیام ۱۳۹۲ (چاپ اول)، ۱۳۵۶ شمسی، (چاپ پنجم)،

تفسیر به صورت مثنوی منظوم عرفانی است، ابتدا ۲ جلدی بوده

است.

۱۳- تفسیر عاملی، ابراهیم عاملی (مؤتق)، ۸ جلد، تهران،

صدوق، ۱۴۰۱ قمری.

۱۴- تفسیر قرآن برای شمس، محمد علی خالدی

هندی (سلطان العلماء)، ۱۵ جلد، تهران، ۱۳۳۶.

۱۵- مخزن العرفان در تفسیر قرآن (= کنز القرآن)،

بانوی مجتهد، نصرت امین اصفهانی (= بانوی ایرانی)، ۱۵ جلد،

چاپهای متعدد، اخیراً (۱۳۷۱) انجمن خیریه اصفهان در ۱۵ جلد

وزیری گالینکور.

۱۶- تفسیر ثبی، عبدالحسین آیتی تفتی^{۱۵} (شاعر معاصر با تخلص آواره)، ۳ جلد، تهران، ج ۱ و ۲ چاپخانه یمنی ۱۳۲۵ شمسی، شرکت سهامی انتشار، ۱۳۲۶ شمسی.

۱۷- تفسیر نمونه، ناصر مکارم شیرازی و ۷ تن از دانشمندان، ۲۷ جلد، تهران، دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۵۲ تا ۱۳۶۶ شمسی.

۱۸- تفسیر تربیتی، حسین میرزاخانی، تا کنون ۲ جلد حمد و بقره، قم، دفتر تبلیغات اسلامی، ۱۳۶۹.

۱۹- ترجمان القرآن - سید شاه عباس منصور خراسانی مقیم حیدرآباد هند، ۴ جلد تا پایان آل عمران به ۴ زبان: عربی، فارسی، اردو و انگلیسی، (قرار بوده ۳۰ جلد و کامل قرآن باشد.) نشر دانشگاه دائرة المعارف العثمانیه، حیدرآباد هندوستان، ۱۳۹۶ قمری.

۲۰- تفسیر جزء عم و شکفتیه‌های آفرینش، احمد ترجمانی زاده، به کوشش غلامحسین اعتصامی، تبریز، چاپخانه خورشید، ۱۳۵۰.

۲۱- جواهر العرفان، عباس مصباح خادمی، ۳ جلد،

۲۲- تفسیر آسان، ابو الفضل بهرام پور، طی چند جلد شمیم سوره‌هایی از قرآن را ترجمه و تفسیر نموده است. تهران، انتشارات ناصر خسرو، ۱۳۵۸ شمسی.

۲۳- تفسیر اصفهانی (= تفسیر مسجد شاهی)، شیخ محمد حسین اصفهانی، حمد و بقره با ۱۲ مقدمه، تهران، ۱۳۱۷.

۲۴- انوار العرفان فی تفسیر القرآن، دکتر ابو الفضل داورپناه، تا کنون ۷ جلد تا آل عمران. تهران، کتابخانه صدر، ۱۳۶۶ شمسی، ابتدا ترجمه و تفسیر به نثر و سپس به نظم.

۲۵- انوار نبوت، تفسیری از قرآن کریم - حجة الاسلام

اصفهان، چاپخانه خدائی بی تا.

۱۰ - تفسیر جهان نما، ابوالمعالی محمد جعفر گیلانی لنگرودی.

۱۱ - تفسیر حسن (= تفسیر جابری) شیخ حسن جابری انصاری، حمد و قسمتی از بقره، نشر تهران، ۱۳۲۷.

۱۲ - خلاصة البیان فی تفسیر القرآن، سید هاشم حسینی میردامادی، ۵ جلد، حمد تا طه، تهران، دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۹۴ قمری.

۱۳ - سخن حق، شهاب الدین اشراقی، ۶ جلد، حمد تا آیه ۱۵۴ بقره، اهواز، مؤسسه مکتب قرآن، بی تا - چاپ دوم در قم ۱۳۵۵.

۱۴ - تفسیر قرآن، حسینعلی راشد، حمد و بقره، تهران، مؤسسه اطلاعات ۱۳۷۱.

۱۵ - تفسیر کاشف، سید محمد باقر حجتی - عبدالکریم بی آزار شیرازی، تاکنون ۵ جلد، حمد تا سوره انفال، تهران، دفتر نشر فرهنگ اسلامی، ۱۳۶۳ - ۱۳۷۰ شمسی.

۱۶ - کلمة العلیا، دکتر احسان الله علی استخری، تفسیر آیات منتخب، یک جلد رحلی، نشر قسمت امور اجتماعی دربار شاه مخلوع و ملعون، ۱۳۴۶.

۱۷ - کلید فهم قرآن (= تفسیر سنگلجی)، محمد شریعت سنگلجی (متوفی ۱۳۶۳ قمری)، حمد و بقره و اخلاص، تهران ۱۳۲۵ شمسی، در کتابخانه آستان قدس نسخه ای به شماره ۶۷۶۷ موجود است.

۱۸ - تفسیر کیوان (= جامع التفاسیر) عباسعلی کیوان واعظ قزوینی (منصور علیشاه)، ۲ جلد، حمد تا پایان انعام، تهران، ۱۳۵۰ قمری و ...

۱۹ - تفسیر محقق، دکتر محمد باقر محقق، تاکنون ۲ جلد و بخشی از جزء ۳۰، تهران، انتشارات ناصر خسرو، ۱۳۶۴ شمسی.

۲۰ - ناسخ التفاسیر، سید محمد عصار، حمد تا آیه ۶ زمر، ۱۳۵۵، نسخه ای به خط مفسر به شماره ۱۵۶۰ در کتابخانه آستان قدس رضوی موجود است.

۲۱ - نورالعرفان و کشف اسرار القرآن، شیخ محمد غروی

گلپایگانی، تفسیر جزء ۳۰، تهران، ۱۳۷۱ قمری.

۲۲ - تفسیر نوین، محمد تقی شریعتی، تفسیر جزء ۳۰، چاپهای متعدد از سال ۱۳۳۵ شمسی تاکنون، از جمله: تهران، دفتر نشر فرهنگ اسلامی، بی تا، شرکت انتشار ۱۳۴۶.

فصل سوم

تفاسیر ترجمه به فارسی در دوره معاصر

در این فصل، تفاسیر مذکور اعم از تفاسیر قدیمی که در دوره معاصر ترجمه شده است مانند ترجمه تفسیر «مجمع البیان» و یا تفاسیری که در دوره معاصر ابتدا به غیر فارسی نوشته و سپس به فارسی برگردان شده است مانند: ترجمه تفسیر المیزان، معرفی می گردد.

الف: ترجمه تفاسیر کامل قرآن

۱ - «تفسیر القرآن الحکیم» قرآن برای همه

ترجمه تفسیر «کشف الحقایق عن نکت الآیات و الدقایق» میر محمد کریم العلوی الحسینی الموسوی. ترجمه عبدالمجید صادق نویری، چاپ اول، ۱۳۳۹ شمسی، انتشارات اقبال، چاپ دوم ۱۳۴۹، چاپ سوم ۱۳۵۴ و چاپ چهارم ۱۳۵۸ در سه جلد وزیری، چاپخانه حیدری، تهران.

این تفسیر به زبان ترکی آذری بوده است و «نخستین تفسیر آذری می باشد»^{۱۷} که به فارسی ترجمه شده است.

۲ - ترجمه تفسیر مجمع البیان

تألیف: ابوعلی الفضل بن الحسن الطبرسی (متوفی ۵۲۸).

ترجمه: ج ۱ شیخ حسین نوری و شهید مفتاح.

ج ۲ و ۳ شهید دکتر محمد مفتاح.

ج ۴ دکتر سید ابراهیم میرباقری.

ج ۵ تا ۱۰ و ۱۳ تا ۱۸ دکتر احمد بهشتی.

ج ۱۱ و ۱۲ سید هاشم رسولی محلاتی.

ج ۱۹ ضیاء الدین نجفی.

ج ۲۰ و ۲۴ تا ۲۷ شیخ محمد رازی.

ج ۲۱ شیخ علی صحت.

ج ۲۲ و ۲۳ شیخ علی کاظمی.

انتشارات فراہانی، تهران ۱۳۵۹ (چاپ دوم)

مترجمین علاوہ بر ترجمہ تفسیر، آیات قرآن را نیز ترجمہ نموده اند. متأسفانه تعدادی از مجلدات ترجمہ دارای خطا و اشتباہات زیادی می باشد.

۳ - ترجمہ تفسیر «المیزان فی تفسیر القرآن»

تألیف: علامہ سید محمد حسین طباطبائی

ترجمہ: سید محمد باقر موسوی ہمدانی^{۱۸}

چندین ناشر این ترجمہ را چاپ نموده اند: تهران، انتشارات محمدی، قم، دارالعلم، تهران، امیرکبیر، قم، جامعہ مدرسین (۱۳۴۱ تا ۱۳۶۶)

مترجم سعی نموده است بنا بر نظر علامہ در تفسیر، آیات را ترجمہ نماید ہر چند در پارہ ای موارد موفقیت چندانی بدست نیآورده است و ترجمہ خالی از اشکال نیست.

ب - ترجمہ تفاسیر قسمتی از قرآن کریم

۱ - در سایہ قرآن

ترجمہ تفسیر «فی ظلال القرآن» سید قطب مصری.

جلد اول این تفسیر توسط «آیت اللہ خامنہ ای» رہبر انقلاب اسلامی ترجمہ شدہ است و تحت عنوان «ترجمہ تفسیر فی ظلال القرآن» توسط انتشارات ایران (تهران) در سال ۱۳۶۲ منتشر گردید. این ترجمہ شامل سورہ حمد و بقرہ تا آیہ ۱۸۸ می باشد و علاوہ بر ترجمہ تفسیر مذکور، از آیات نیز ترجمہ ای دقیق ارائه فرمودہ اند.

آقای احمد آرام این تفسیر را تحت عنوان «در سایہ قرآن» ترجمہ نموده اند و ۱۲ جزء قرآن و ہر جزء در یک جلد شمیاز، توسط انتشارات علمی (۱۳۳۴ - ۱۳۳۶ شمسی) منتشر شدہ است و آقای آرام نیز آیات قرآن را بہ فارسی ترجمہ نموده اند.

۲ - راہی بہ سوی قرآن

ترجمہ تفسیر «تقریب القرآن الی الاذہان» آیت اللہ سید محمد شیرازی.

ترجمہ تفسیر جزء ۳۰ قرآن توسط محمد رضا انصاری (تفسیر عربی در ۱۰ جلد و کامل قرآن است) انتشارات میثم تهران، ۱۳۹۹ قمری بہ قطع وزیری شمیاز ۱۸۴ ص.

۳ - ترجمہ تفسیر طبری

ترجمہ تفسیر «جامع البیان فی تفسیر القرآن» محمد بن جریر الطبری الاملی - ۱۲ جلد، ترجمہ محمد باقر خالصی، انتشارات دارالعلم قم، ۱۳۶۴.

تاکنون ۳ جلد فارسی منتشر شدہ است. مترجم علاوہ بر ترجمہ تفسیر، آیات را نیز ترجمہ نموده است.

قابل ذکر است کہ این تفسیر، در قرن چہارم، توسط عدہ ای از فقہا بہ فارسی ترجمہ شدہ است و اولین ترجمہ فارسی قرآن بہ شمار می رود.

۴ - تفسیر القرآن و هو الہدی و الفرقان

تألیف: سر سید احمد خان ہندی

ترجمہ: سید محمد تقی فخر داعی گیلانی

انتشارات علمی و شرکاء (۱۳۳۲ تا ۱۳۳۸ شمسی)

ترجمہ آیات را غالباً از «تفسیر ثبی» تألیف عبدالحسین آیتی نقل کردہ است.

یادداشتها

۱- رك: مجموعة الوثائق السياسية للمعهد النبوي والخلافة الراشدة - دكتور محمد حميد الله ومكاتب الرسول، علي احمدی میانجی وكتب سيرة پیامبر صلی الله علیه وآله وسلم .

۲- السيرة النبوية - ابن هشام، ج ۱، ص ۳۶۱.

۳- از جمله:

- المبسوط، سرخسی، شمس الأئمة، ج ۱، ص ۳۷.

- المجلة العربية شماره ۴، تاریخ ۱۹۷۷م، ص ۲۵، مقاله تراجم القرآن الکریم الی اللغات الأجنبية، دکتر محمد حمید الله حیدرآبادی.

- تفسیر «تاج التراجم فی تفسیر القرآن للأعاجم» شهنور (شاهپور) ابو المظفر اسفراینی (۲۷۱م) - فصل اول.

- مناهل العرفان فی علوم القرآن - عبد العظیم الزرقانی، مبحث ترجمہ قرآن قسمت ترجمہ بہ روایت سلمان نقل از «النفحة القدسیة» (حسن السربنلالی) واز «النهاية والدرابة» واز «المجموع» (النووی).

- وكتب معاصر نقل از كتب فوق: (تاریخ قرآن)، دکتر محمود رامیار،

- نخستین مفسران پارسی نویسنده، تحقیق و تألیف: استاد موسی درودی، انتشارات نور فاطمه ۱۳۶۲.
- هزار سال تفسیر فارسی، سیری در متون کهن تفسیری فارسی - تألیف: دکتر سید حسن سادات ناصر (استاد دانشگاه تهران) و منوچهر دانش پژوه (عضو هیأت علمی دانشگاه علامه طباطبائی)، نشر البرز، تهران ۱۳۶۹. در این کتاب از ترجمه تفسیر طبری تا تفسیر شریف لاهیجی بررسی شده است.
- ادبیات فارسی بر مبنای تألیف استوری، تألیف استاد زبان عربی در دانشگاه کمبریج چارلز امبروز استوری (۱۸۸۸-۱۹۶۷م) که وی این کتاب را در مدت ۲۰ سال به رشته تحریر در آورده است. ترجمه از انگلیسی به روسی توسط یو. ا. برگل، ترجمه از روسی به فارسی: یحیی آرین پور و سیروس ایزدی و کریم کشاورز. تحریر (بازنویسی) احمد منزوی (فرزند شیخ آقا بزرگ تهرانی صاحب الدررمة) ج ۱، ص ۲۹۷-۹۷، ناشر: مؤسسه مطالعات و تحقیقات فرهنگی وابسته به وزارت فرهنگ و آموزش عالی (۲ جلد، وزیری شمیز، جمعا ۱۰۴۱ صفحه).
- فهرست کتابخانه موزه بریتانیا.
- راهنمای گنجینه قرآن، احمد گلچین معانی، انتشارات کتابخانه آستان قدس، قطع وزیری، گالینکور، ۳۷۲ صفحه، سال ۱۳۴۷ ه.ش.
- ۱۰- شاید بتوان تفاسیر (کشف الحقایق من نکت الآیات) و (تابشی از قرآن) و (تفسیر ثبی) را نیز ترجمه تفسیری محسوب کرد، ولی ما آنها را در تفاسیر ذکر کردیم زیرا مؤلفین خود نام تفسیر را انتخاب کرده اند.
- ۱۱- لازم به ذکر است این ترجمه که توسط حجج اسلام آقایان: محمد رضا انصاری، سید محمد مهدی برهانی، علی رضا گرمی و محمد مروی انجام گرفته، در ماه های اخیر پایان یافته و گروه به بررسی نهایی آن پرداخته است «پیام قرآن».
- ۱۲- بررسی و تصحیح این ترجمه توسط گروه مترجمان قرآن (دارالقرآن الکریم آية الله العظمی گلپایگانی «مدرسره») انجام گرفته و دفتر مطالعات آن را چاپ و منتشر ساخته است «پیام قرآن».
- ۱۳- این ترجمه نیز توسط گروه مترجمان قرآن (دارالقرآن الکریم آية الله العظمی گلپایگانی «مدرسره») در دفتر مطالعات تاریخ و معارف اسلامی بررسی و تصحیح شده است «پیام قرآن».
- ۱۴- جلد اوک این تفسیر یکبار با نام «تفسیر ممتاز» به چاپ رسید.
- ۱۵- وی ابتدا بهائی بود و سپس برگشت و سه جلد کتاب به نام «کشف الحیل» در افشای آنان نگاشت.
- ۱۶- تفاسیری که یک جزء و بیشتر از آن تفسیر نموده اند، معرفی می گردد و از تفاسیر سوره ای و کمتر از یک جزء خودداری می شود.
- ۱۷- رک: مجله ادبستان، شماره ۳۱، ص ۳۴.
- ۱۸- در چاپهای انتشارات محمدی و امیر کبیر تهران ۱۰ جلد اوک ترجمه توسط ۷ تن از دیگر دانشمندان معاصر ترجمه شده است و همه ۲۰ جلد تفسیر المیزان در ۲۰ جلد توسط آقای موسوی همدانی ترجمه شده و توسط انتشارات جامعه مدرسین حوزه علمیه قم چاپ شده است.

- ۶۵۳، و (تاریخ ترجمه قرآن در جهان)، دکتر جواد سلماسی زاده، ص ۸۹، و (گنبد متون تفسیری فارسی)، دکتر سید محمود طباطبائی اردکانی، ص ۱۵، و (سه مقاله در تاریخ و تفسیر ونحو)، دکتر محمد باقر حجتی، ص ۱۰، و (کیهان اندیشه، شماره ۲۸، بهمن و اسفند ۶۷) مقاله ترجمه قرآن به زبانهای اروپایی، سید هادی خسرو شاهی، ص ۲۱۰، و (مجله اندیشه - حوزه علمیه مشهد، شماره ۳ و ۴ پاییز و زمستان ۷۰) مقاله سیری در تفسیر، ص ۸۲، و حاضر العالم الاسلامی، ج ۱، ص ۲۴۸ و ...
- ۴- نشریه تحقیقات اسلامی - سال اوک، شماره ۲ و سال دوم، شماره ۱ (۶۵۶۶) مقاله: ترجمه های موجود قرآن کریم به زبانهای گوناگون، مدارکی که پیرسن بر ادهای خود می آورد به شرح ذیل است:

Index transtationum, Passim: the catalogues of the British Library. India Office Library. Cambridge University Library and others: J. C. Lobherz, Disscrtatio historico Phitotogico theologica de Alcorani versionibus..., Nuremberg 1704: C. F. sohnurrer, Ribliothcca arabica. Ilalle 1811: V. Chauvin, Bibliographie des ouvrages arabes ou relatifs aurarabes... Le Coran etla traditien, Licgeand Leipzig 1910: M. llamidullah, Qurani-nevery languagee: lludcrabad Deccan 1939 (continued in Penste chiile, iii xii, 1960 2, revised ed Prancr-Islam, ii, 1967): S. M Zwemer, Translations of the Koran, in MW. v(1915). 244 61: W. S. Woolworth, A bibliograpy of Koran texts and translations, in MW, xvii (1927), 279 89.

- ۵- ترجمه تفسیر طبری، ج ۱، ص ۵.
- ۶- تفسیر جامع البیان عن تأویل آی القرآن، متن عربی آن در سال ۱۳۲۱ هـ ق در انتشارات میمنه قاهره در ۳۰ جلد به چاپ رسیده است و چاپهای دیگری نیز دارد.
- ۷- ابو جعفر محمد بن جریر الأملی الطبری، متولد حدود ۲۲۴ در آمل و متوفای ۳۱۰ هـ ق در بغداد، صاحب تألیفات عده و در علوم مختلف (رک: معجم الادیاب، یاقوت حموی، ج ۱۸، ص ۴۵ به بعد).
- ۸- چاپ اوک، دانشگاه تهران (۱۳۳۹ تا ۱۳۴۲ شمسی) چاپ دوم، انتشارات توس (۱۳۵۶ شمسی) و چاپ سوم، انتشارات توس (۱۳۶۷ شمسی)، همچنین متن کامل تفسیر طبری توسط آقای محمد باقر خالصی در حال ترجمه است که تا کنون ۳ جلد آن توسط انتشارات دارالعلم قم به چاپ رسیده است که در آن علاوه بر متن تفسیر، آیات را نیز جداگانه ترجمه نموده است.
- ۹- برای اطلاع از تعداد و کیفیت و سیر این ترجمه و تفسیرها رجوع شود به: